

SABIREM DAKLE JESAM (1)

ŽARKA VUJIĆ

U tijeku tri protekla jesenska mjeseca Zagrepčani su u Muzeju Mimara mogli vidjeti remek-djela iz privatnih zbirki i poznatih kulturnih radnika (primjerice, iz kolekcije Josipa Depola, Bože Biškupića ili dr. Franje Kajfeža) i svojih tihih sugrađanina sabirača (zbirke obitelji Novak, Dragutina Kraševca ili supruga Azinović). Izložbeni projekt pod privlačnim naslovom "Zagrebački kolekcionari" malo je koga od muzeološki obrazovanih ljudi zadovoljio, a bojim se da ni uobičajena muzejska publika nije poslije višesatnog razgledanja uspjela dobiti ni djelomičnu predodžbu o sabiranju i sabiračima u svom gradu. No, kako sam dobro namjeran kritički osvrt na postav i htijenje izlagača priredila za stručni muzeološki časopis, dug "Životu umjetnosti" vraćam u obliku povijesno obojenog hommagea svim znanim i neznanim zagrebačkim zbirko-vojcima.

Više nema dvojbe da su sabiranje (kutija šibica ili umjetničkih slika) i prezentiranje (djela umjetnosti, ali i vlastita tijela) esencijalni činioci ne samo u muzejskoj djelatnosti, već i u ljudskom življenju uopće. Od najranije dječje dobi do suvisle starosti moguće je zapaziti potrebu izdvajanja, grupiranja i čuvanja pojedinih predmeta materijalne kulture. Količina i snaga htijenja razlikuju se od pojedinca do pojedinca, ali i od jedne do druge kulturne sredine. I premda se Zagreb nikada ne bi smio nazvati "kolijevkom kolekcionarstva" (a bilo je pokušaja), jer bismo time obezvrijedili sve naše renesansne jadranske lapidarije (pa i onaj Marka Marulića), u životu Gradeca i Kaptola moguće je i prije 19. stoljeća prepoznati stanoviti broj sabirača. Djelovali su, razumljivo, unutar pojedinih crkvenih ili društvenih zajednica. Isključivo o njima ovisila je briga o riznicama i knjižnicama, a određivali su i način memoriranja unutar plemićke (pa i obrtničke) kuće i obitelji. Dokaz tomu nisu samo pisani izvori, već, prije svega, preživjele starine, primjerice u Riznici zagrebačke katedrale u Povijesnom muzeju Hrvatske ili u nekim obiteljskim kućama na Gornjem gradu.

No, negdje smo mogli u detektiranju čina sabiranja i pogriješiti. Mislim pritom na slučaj s meni osobito dragim likom hrvatskog baroka - Pavlom Ritterom Vitezovićem. Tragajući uporno za bilo kakvim ostacima njegova "muzeja" (jedini se suvereno potpisivao "Ex musaeo meo (suo) Graecomontii"), a koji je potpuno u skladu s terminologijom toga doba bio zapravo Habelićeva "hiža za navuk" (2), stigla sam do inventara Ritterove ostavštine u Beču (3). Između svijećnjaka,

skromne rubenine, neprodanih vlastitih djela (ta bio je prije svega knjižar!) krila se i ... "vrećica sirove kave", u to vrijeme nadasve cijenjene biljke. Nikakvih umjetničkih djela nije bilo, a nije ih, danas sam potpuno sigurna, ni trebalo biti.

Veliki nacionalni zamah u prvoj polovici 19. stoljeća iznjedrio je u Zagrebu i prvi - Narodni muzej, čiji su rast i oblikovanje opet počivali i na idealima zanesenih pojedinaca (sjetimo se samo Mijata Sabljara ili Dragutina Rakovca) i na dragovoljno izdvojenim dijelovima privatno sabrane baštine. U krugu agilnih iliraca valja ipak istaći našega prvog povjesničara umjetnosti Ivana Kukuljevića Sakcinskog, autora nezao- bilazna "Slovnika" i prvih monografija o hrvatskim umjetnicima (Julio Klovio, Andrija Medulić). Premda je njegov interes za umjetnost na tlu Hrvatske bio zapravo interes povjesničara, zapanjila me Kukuljevićeva snažna potreba da ne samo proučava i istražuje, već i da sabire. Pridodamo li njegovim umjetničkim zbirkama (među kojima se ističu radovi Karasa, Benkovića i Langusa) sve one prepune škrinje arhivskih dokumenata, povelja i kamenih ulomaka, pa golemu knjižnicu, susrest ćemo se s neobičnim likom sabirača-znanstvenika. Tragovi te zbirke sačuvali su se u obiteljskom naslijeđu Milana Sporčića Kosinskog i kao takvi nezamjetno su i tiho bili prezentirani na izložbi "Zagrebački kolekcionari".

Ako Josip Juraj Strossmayer svojim podrijetlom i življenjem ne pripada glavnom gradu Hrvatske, plodovi njegova kolekcionarskog rada ipak su, zahvaljujući njegovu osobnom nastojanju, završili u metropoli. Za usporedbu, istodobna zbirka zagrebačkog nadbiskupa Haulika nije ostavljena ni Riznici katedrale ni Nadbiskupskom dvoru, već je prodavana na Kršnjavijevo zaprepaštenje na munti (čitaj: aukciji). Odnos pak Zagreba i Strossmayera bio je nadasve neobičan. "Skorim će prispjeti katalog mojih slika. Mislim ih međutim zadržati, dok sam živ, pak istom poslije moje smrti nek idu u Zagreb. Zagreb u novije doba zlo se je jako vladao", pisao je 1868. godine Franji Račkom(4). Neza- dovoljan vladinom politikom, gradskom upravom koja je Strossmayerovu galeriju slika odmah osudila na skučenost u zajedničkom prostoru s Akademijom i Arheološkim odjelom Narodnog muzeja, često je bio u dilemi: dopremiti zbirku u Zagreb ili ne. Napokon je zrelost i starost odnijela prevagu nad kolekcionarskim egoizmom, a Zagrepčani su i prije biskupove smrti dobili prvu galeriju starih majstora na

Balkanu. Svečanost otvorenja, opisana opširno u "Obzoru" (plesovi, kazališne predstave, bakljade), ponajbolje svjedoči da je građanstvo Zagreba voljelo i cijenilo đakovačkog biskupa.

Jedan od malobrojnijih autora koji je u nas pisao o privatnim sabiračima, Gjuro Szabo, tvrdio je (potpuno u skladu s poznatim Donathovim sabirateljskim udžbenikom "Psychologie des Kunstsammelns", Berlin 1920.) da o razini kulture neke sredine svjedoči i broj kolekcionara i množina njihovih zbirki(5). Sudimo li po tome, Zagreb bi se našao visoko među ostalim istočnoeuropskim i srednjoeuropskim gradovima. No, dr. Antun Bauer iz vlastita je iskustva tražio da se u prosuđivanju kulturne razine uzme u obzir i odnos prema svojim kolekcionarima i donatorima. "Kolekcionari su u našoj sredini doživljavali ono što u kulturnom svijetu nijedan ne bi doživio", rekao je svojedobno naš veliki muzealac(6). Prema njegovim riječima, koje zvuče (svjesno) kao prava optužba ("Redovito se radi naime o onima koji nisu po kulturi dorasli onome što je u zbirkama sakupljeno"), slika o Zagrebu znatno se mijenja.

Valja ipak objasniti Bauerove riječi. Iskazane su prvenstveno iz perspektive njegova poslijeratnog upravljanja Gipsotekom. No, izgovorene su u trenutku lavine napada i optužbi na jednoga drugog velikog sabirača i donatora, na Antu Topića Mimaru. Sam Bauer, također strastveni kolekcionar (sakupljati po smeću Likovne akademije!), u vrijeme kad je kao mlad čovjek odlučio pokloniti svoju zbirku skulptura, odljeva i crteža gradu, naišao je potkraj 30-ih godina na relativno razumijevanje sredine. Dogodilo se da su zbog hitnje poklonjene umjetnine morale biti deponirane u daščari na gradskom majuru. Zagrebački su to novinari oštro prokomentirali; "kakve im - doista muzealne! - muzejske prostorije nađoše"(7). U obranu vlasti ustao je

(gle istine!) sam vlasnik zbirke. Valjalo je što prije stišati pravi zagrebački kulturni skandal.

O njemu je pisala i Zdenka Munk, tada mlada povjesničarka umjetnosti. Kao suradnica "Novosti" 1937. godine objavila je i malu seriju članaka pod naslovom "Kroz zagrebačke privatne zbirke". Javnosti je predstavila svestrane kolekcije direktora Radovana i Hinka Ledera, te anonimnu zbirku hrvatske moderne umjetnosti. Neposredno uoči drugoga svjetskog rata publicist Milan Katić u istim je novinama velikim napisom svratio pozornost javnosti na samoborsku zbirku Artura Oskara Alexandera(8). Bila je riječ o devedesetak drvenih skulptura iz širokog vremenskog razdoblja od XIII. do XVIII. stoljeća (od toga čak i pedeset iz Alexanderu omiljene gotike), ali i o slikama atribuiranim velikim imenima poput Tiepola, Veronesea ili Tintoretta. Kad sam priređivače izložbe u Muzeju Mimara upitala jesu li bili kod gospođe Alexander (koja je navodno živa) u Samoboru, odgovor je bio nevjerojatno indikativan za naš način muzejskog rada i razmišljanja: "Nismo išli na kolekcionare izvan Zagreba." A sudbine (preživljavanje ili smrt) prijeratnih zbirki koje sam spomenula gotovo zahtijevaju da budu pažljivije istražene i obznanjene. Je li iznova riječ o baštini koju smo uspjeli i bez rata i strašnih razaranja izgubiti i razasuti, tek će se otkriti.

Prijeratnim sabiračima pripada i osobnost jednog samozatajnog visokoga bankovnog činovnika koji je istodobno bio vrhunski numizmatičar i poznavatelj umjetnosti i arheologije. Govorim o Benku Horvatu čiji je primjer pokazao da većina sabirača ipak intimno priželjkuje institucionalno utemeljenje svoje zbirke. "Ja nemam nikoga, osim svoje dobre majke, pa ću sve ovo što sam skupio za čitavog života

Zbirka Benka Horvata u njegovu stanu u Vlaškoj ul. br. 102 a

Presnimio: K. TADIĆ

Detalj s izložbe »Zagrebački kolekcionari«: umjetnine otuđene iz konteksta privatne zbirke

Fotografija: K. TADIĆ

ostaviti svome narodu", rekao je skromno Horvat novinaru(9). Jedini uzus ostvarenja donacije bio je zahtjev da ga ne odvoje od zbirke, već da ostane doživotnim upraviteljem predviđene galerije. Poslije njegove smrti kolekcija s više od šest stotina raznorodnih predmeta (ne ulazim ovaj put u njihovu muzealnu vrijednost) vrlo je brzo izgubila pravo na stalni postav. A to, pretpostavljam, Benko Horvat nije ni očekivao ni zaslužio.

Zanimljiv je i sasvim shvatljiv podatak da je nova vlast u svom strahu od privatnog odmah poslije rata uredno popisala i dokumentirala sve zagrebačke privatne zbirke. Tada ih je u Zagrebu sa širom okolicom evidentirano više od stotinu i pedeset. A za buduće proučavatelje kolekcionarstva u nas tek ću spomenuti da su zapisnici i izvještaji o pojedinim privatnim fundusima pronađeni u otpadu iznesenom na ulicu. Tako su sačuvani u jednoj drugoj privatnoj zbirci. Jer, kolekcionarski su putovi doista nepoznati! A njihovim se razotkrivanjem i poslije rata bavio mali broj ljudi. Uz stručnjake Muzejskog dokumentacionog centra i voditeljicu Galerije primitivnih umjetnosti Nadu Križić ponajviše je za promoviranje privatnog sabiranja napravilo vodstvo Muzejskog prostora na Jezuitskom trgu. Onako kako su velikim izložbama predstavili na nov medijski način zagrebačke umjetničke muzeje poput rijetko posjećivane Strossmayerove galerije ili muzej bez prostora kakvim smatramo Muzej suvremene umjetnosti, započeli su i pravu kampanju predstavljanja velikih privatnih zbirki i donacija. U kratkom razdoblju mogli smo vidjeti novopristiglu umjetničku ostavštinu subotičkog liječnika dr. Vinka Perčića, zbirku pomoćnog biskupa gospođina Đure Kokše, te zbirku dr. Antuna Bauera u Vukovaru. I u trenutku kad smo očekivali još ozbiljniji nastavak ciklusa "Donatorima i sabiračima u čast", doživjeli smo zapravo razočaranje.

U Muzeju Mimara na krajnje su ekskluzivan i zamoran način predložena umjetnička djela tek iz nekolicine privatnih zagrebačkih zbirki. O čitavom jednom nepoznatom svijetu koji živi i prolazi mimo umjetničkih muzeja nikakvu sliku nismo dobili. Ta naša pretjerana zagrebačka strast za ekskluzivnošću, koja iz postava izgoni fotografije ili obične predmete iz svakodnevne uporabe, te se s prezirom odnosi prema sabiračima kakav je Vladimir Dodig Trokut, rezultirala je sterilnim i nezanimljivim mega-projektom. Upirati prstom na spomenutu ptujsku izložbu čini se nepotrebnim, jer je riječ o potpuno drugom načinu razmišljanja, a ne samo o drukčijem postavu. Stoga izreku "Sabirem, dakle jesam" možemo rabiti samo u naslovu. U Zagrebu se sabiralo stoljećima, a sabire se i danas, a da mi (mislim na cjelokupno građanstvo) toga zapravo nismo svjesni.

Bilješke:

- 1 Naziv izložbe održane, prema usmenoj informaciji dr. T. Šole, u Ptujtu također potkraj 1992. godine.
2. Habdelić, Juraj. Dictionar ili Rechi szlovenszke... Graz 1670., E5 - H item.
- 3 Klaić, Vjekoslav. Život i djela Pavla Rittera Vitezovića. Zagreb: Matica hrvatska, 1914., str. 290-291
- 4 Korespondencija Rački - Strossmayer. Knjiga I. Uredio: Ferdo Šišić. Zagreb: JAZU, 1928. Pismo pisano oko 21. III. 1968. u Đakovu.
- 5 Szabo, Gjuro. O hrvatskim zbirka i sabiračima. Narodna starina, sv. 1., 1922., str. 186
- 6 Šola, Tomislav. Razgovor s dr. Antunom Bauerom. Informatica museologica, br. 1-2, 1983., str. 9
- 7 (bsh). Doživljava li Zagreb kulturni škandal? 7 dana, br. 1, 1983., str. 2
- 8 Katić, Milan. Jedinstvena umjetnička zbirka drvene plastike od XIII. do XVIII. stoljeća. Novosti, br. 164, 1940., str. 17
- 9 U Zagrebu tiho i povučeno živi čovjek koji ima najvredniju zbirku slika starih majstora, antiknih novaca, inkunabula i vrlo starih rukopisa. Novosti, 1937., str. 10-11

Summary

Žarka Vujić. "Collect, Therefore I Exist"

Mimara Museum recently exhibited from a few Zagreb private collections in extremely exclusive and tedious way. The public have not made yet any kind of a picture about a whole unknown world that lives and goes by art museums. Our expressive Zagreb passion for exclusivity, which expels the photographs or common objects of everyday use from an exhibition layout, and relates with contempt to the collectors such as Vladimir Dodig Trokut, resulted in a sterile and uninteresting mega-project. For this reason, the expression "I collect, therefore I exist" we may use only in title. Collecting in Zagreb has a few centuries long tradition that lives up to our days. Unfortunately, the general public, as well as professional's circuit, is not truly aware of that fact.